

**30 – ТА ГРЕНАДЕРСЬКА ДИВІЗІЯ
ВІЙСЬК СС (РОСІЙСЬКА № 2): ІЗ ІСТОРІЇ
УЧАСТІ РАДЯНСЬКИХ ГРОМАДЯН У
ВІЙСЬКАХ СС НАЦІСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ
(1944 – 1945 РР.)**

**THE 30TH SS GRENADIER DIVISION
(RUSSIAN NR. 2): FROM HISTORY OF SOVIET
CITIZENS PARTICIPATION IN THE SS TROOPS
OF THE NAZI GERMANY (1944 – 1945)**

Гетьманчук М. П.,

доктор історичних наук, професор кафедри
політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська
політехніка» (Україна, Львів),
e-mail: hetmanchukm@ukr.net,
ORCID: <http://orcid.org/0000-002-2627-8161>

Hetmanchuk M. P.,

Doctor of Historical Sciences, Professor of the
Department of Political Sciences and International
Relations, Lviv Polytechnic National University
(Ukraine, Lviv), e-mail: hetmanchukm@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-002-2627-8161>

У статті досліджується проблема російського колабораціонізму в роки Другої світової війни. Особлива увага акцентується на участі радянських громадян у формуванні Бригади допоміжної поліції «Зіглінг», яка стала основою для створення 30-ї гренадерської дивізії військ СС (російської №2). Показано особливості кадрового складу дивізії та участь у бойових діях проти союзних військ на Західному фронті в 1944 році.

Ключові слова: Друга світова війна, Третій рейх, війська СС, Бригада допоміжної поліції «Зіглінг», 30-та гренадерська дивізія військ СС (російська №2), Західний фронт.

In the article the problem of Russian collaborationism in the years of World War II is explored. Special attention is paid to the participation of Soviet citizens in forming the auxiliary police brigade «Zigling», that became the basis for the 30th grenadier division of the SS troops (Russian Nr.2). The division's regular personnel features and its participation in battle actions against the allied troops at the Western front are shown.

Keywords: World War II, Third Reich, SS troops, auxiliary police brigade «Zigling», 30th grenadier SS division (Russian Nr.2), Western front.

Створення нової 30-ї гренадерської дивізії військ СС (російської №2) прямо пов'язане із поразкою групи німецьких армій «Центр» під час проведення Червоною армією операції «Багратіон» в червні 1944 р. Німецька група армій «Центр» в полсі наступу радянських військ налічувала 1 млн. 200 тис. чоловік (63 дивізії і 3 бригади), які протистояли силам Червоної армії чисельністю 2 млн. 400 тисяч чоловік (19 загальновійськових і 2 танкові армії, що мали у своєму складі 166 дивізій, 12 танкових і механізованих корпусів, 21 бригаду) [5, с. 165-166]. Крім того, у Білорусії під час війни існувала найбільша концентрація партизанських загонів (в 1943 р. вони склали приблизно половину всіх радянських партизанів на окупованій території СРСР і більше половини в 1944 р.) [1, с. 155]. В червні 1944 р. чисельність партизанів на території Білорусії становила 150 тис. чоловік, які входили до складу 150 бригад і 49 загонів [13, с. 354]. Для захисту тилових комунікацій групи армій «Центр» та

надання допомоги армії в утримуванні лінії фронту німецьке командування почало активно використовувати військові формування із радянських громадян: 1) білоруські поліцейські підрозділи, об'єднані в так звану «допоміжну службу порядку» (Schutzmannschaft der Ordnungspolizei) – до початку 1944 р. було сформовано 7 поліцейських батальйонів «шума»; 2) підрозділи Білоруської Крайової Оборони (Weisruthenische Heimatwehr). Весною 1944 р. їх чисельність становила 39 батальйонів (у кожному 600 військовослужбовців – всього 25 тис. чоловік); 3) українські поліцейські батальйони «шума» та інші формування [3, с. 426-428].

Генеральний комісар Білорусії обергрупенфюрер СС і генерал – лейтенант поліції К. фон Готтберг в кінці червня 1944 р. розпочав реорганізацію всіх збройних підрозділів, які знаходилися у його підпорядкуванні. За його наказом всі поліцейські підрозділи були виведені із території Білорусії на нове місце дислокації у Польщу (район Лангри) для формування з них Загороджувальної бригади (Sperrbrigade), яка 20 липня 1944 р. отримала офіційну назву Бригада допоміжної поліції «Зіглінг» (Schutzmannschaft Brigade «Siegling») [18, с. 262]. До її складу було передано 4 українські поліцейські батальйони «шума» і 1 козацький. У січні 1944 р. 102-й, 115-й, 118-й українські батальйони «шума» перейменовано в 61-й, 62-й та 63-й охоронні батальйони та переведено під юрисдикцію вищого керівника СС і поліції «Росія - Центр» К. фон Готтберга і включено до бригади [14, с. 185]. Командиром цього формування призначено оберштурмбаннфюрера СС і підполковника охоронної поліції Г. Зіглінга, який до літа 1944 р. командував 57-м поліцейським полком і прізвище якого стало назвою бригади [12, с. 251-252]. Організаційно, бригада складалася із чотирьох полків, які отримали назви за іменами своїх командирів: Остеррейх, Гауц, Моха і Шмідт [21, с. 238].

Основою для формування бригади стали поліцейські, спеціальні та допоміжні підрозділи: 1) 1-й полк «шума» - (білоруські та українські батальйони «шума» №№ 57, 60, 61, а також підрозділи, підпорядковані керівнику СС і поліції округу «Мінськ»); 2) 2-й полк «шума» - (білоруські та українські батальйони «шума» №№ 62, 63, 64, а також підрозділи, підпорядковані керівникам СС і поліції округів «Глибоке», «Ліда»); 3) 3-й полк «шума» - (поліцейські підрозділи, підпорядковані керівникам СС і поліції округів «Слуцьк», «Барановичі» та «Вілейка»); 4) 4-й полк «шума» - (український батальйон «шума» № 101, а також підрозділи, підпорядковані керівникам СС і поліції округів «Слонім» та «Прип'ять»); 5) Артилерійський дивізіон № 56); 6) Кавалерійський дивізіон № 68); 7) Навчальний батальйон - (білоруський навчальний батальйон «шума») [20, с. 309].

На початковому етапі бригаду «Зіглінга», чисельність якої складала біля 2 тис. чоловік, використали у боротьбі проти військ Червоної армії та в операціях проти партизанів на території Польщі. В ряді боїв білоруські та українські підрозділи бригади, які мали чималий бойовий досвід, проде-

монстрували високі бойові якості. Тому рейхсфюрер СС Г. Гімлер вирішив на базі бригади допоміжної поліції «Зіглінг» створити дивізію військ СС. Вже 1 серпня 1944 р. видано наказ про передачу особового складу та матеріальної бази бригади із підпорядкування Головного управління поліції порядку до Головного управління СС. Підрозділи бригади із районів Лангри та Цеханова передислокували під Варшаву, де з них почали формувати дивізію СС [20, с. 310]. Нова дивізія протягом серпня була сформована і отримала в реєстрі Головного управління СС офіційну назву 30-та гренадерська дивізія військ СС (російська №2) – (30. Waffen – Grenadier – Division der SS (russische №2) [2, с. 245-246]. Спочатку структура дивізії залишалася такою ж, як і в бригаді, тільки її підрозділи отримали нову нумерацію: 1) Штаб дивізії - (Stab der Division); 2) 1-й гренадерський полк військ СС (Waffen-Grenadier-Regiment der SS №1); 3) 2-й гренадерський полк військ СС (Waffen-Grenadier-Regiment der SS №2); 4) 3-й гренадерський полк військ СС (Waffen-Grenadier-Regiment der SS №3); 5) 4-й гренадерський полк військ СС (Waffen-Grenadier-Regiment der SS №4); 6) 30-й артилерійський військ СС (Waffen-Artillerie-Abteilung №30); 7) Кавалерійський ескадрон (Reiter-Schwadron); 8) Навчальний батальйон (Feldersatz-Bataillon) [10, с. 345]. В цей період в кожному полку було по два гренадерських (піхотні) батальйони.

Військовослужбовці 30-ї гренадерської дивізії військ СС носили звичайну уніформу військ СС. Для них було розроблено 5 варіантів чорних петлиць, в тому числі з білим «подвійним» хрестом. Німецький персонал дивізії, офіцери та унтер – офіцери носили чорні петлиці з рунами СС, а решта військовослужбовців «чисті» чорні петлиці. Існували два варіанти нарукавних знаків: 1) перший – щиток білого кольору з вертикальною червоною смугою посередині, в центрі якого знаходився подвійний жовтий хрест із написом зверху «Weissruthenien»; 2) другий – білий щиток із червоною полозою по діагоналі та написом зверху «Bielogusskaja» чи «Weissruthenien». Манжетні стрічки, які носили військовослужбовці елітних німецьких дивізій СС, не були запроваджені [25, с. 134]. Як і в 29-й гренадерській дивізії військ СС (російській №1), стрілецьке озброєння у новоствореній 30-й гренадерській дивізії військ СС (російській №2) було переважно трофейним: радянським, французьким, чеським, німецьким. Важкої зброї та протитанкової артилерії було мало, а в ряді підрозділів не було взагалі [8, с. 32].

Чимало непорозумінь серед особового складу викликала назва дивізії, яка засвідчувала її російську приналежність. Крім білорусів, а вони становили більшість особового складу, у бригаді та дивізії служили українці, росіяни, поляки, представники інших національностей. Однак національно налаштовані білоруські солдати і офіцери (представники Білоруської Крайової Оборони) із самого початку вважали, що дивізія має бути організована виключно на моноетнічних засадах, лише як білоруська [10, с. 342-343]. Тому вони намага-

лися у дивізії зайняти якнайбільше командних та штабних посад. Це викликало незадоволення німецького командування, яке у подібних іноземних формуваннях СС, призначало на командні посади виключно німців («рейхсдойче» і «фольксдойче»). Вони зайняли у дивізії майже всі командні посади до ротної ланки включно. Білоруські, українські, російські офіцери були при них в якості заступників, помічників і командирів нижчого рангу (наприклад, у 3-му батальйоні дивізії із 22 офіцерів 17 були німцями, а 5 білорусами). Серед офіцерського корпусу дивізії білоруси мали найменшу кількість офіцерів вищого рангу, двох майорів (ваффен – штурмбаннфюрерів) та кількох капітанів (ваффен – гауптштурмфюрерів). Потрібно відзначити, що Г. Зіглінг проігнорував протести білоруських офіцерів і мав найближчих довірених осіб із числа українських та російських офіцерів [19, с. 284].

Варто зауважити, що з українських поліцейських батальйонів (61-й, 62-й, 63-й) було укомплектовано 75-й і 76-й полки дивізії. Крім того, у серпні дивізію поповнив сформований переважно з українців колишній 101-й охоронний батальйон та Східний батальйон №654, на основі яких сформували третій 77-й полк. Командиром цього полку 30-ї гренадерської дивізії військ СС (російської №2) було призначено майора поліції (ваффен – штурмбаннфюрера) СС В. Муравйова, 30-річного українця із Донбасу. Дослідники підкреслюють, що він став довіреною особою командира дивізії, розмовляв українською мовою і звертався нею до всього полку незважаючи на те, що в полку служили українці, білоруси, росіяни, поляки, татари та представники інших національностей [4, с. 428]. Ігноруючи те, що особовий склад дивізії був багатонаціональним, німецьке командування не вважало за потрібне формувати підрозділи дивізії за національною ознакою. У вересні 1944 р. із 11 600 чоловік особового складу дивізії 7 тис. солдатів та офіцерів були білорусами [9, с. 750].

За ініціативою Генерального комісара Білорусії обергрупенфюрера К. фон Готтберга 24 липня 1944 р. в Ельбінгу (Східна Пруссія) проведено конференцію командного складу дивізії. На конференції білоруським, українським і російським офіцерам повідомили про створення дивізії та входження її до СС, а також представили нового командира. Всі учасники конференції підтвердили свою згоду боротися за Велику Німеччину. Разом з тим, білоруські офіцери висловилися проти назви дивізії (російська №2), заявивши при цьому, що не хочуть підпорядковуватися «москалям» (росіянам) [18, с. 265]. Однак їхній протест не було взято до уваги. Можна погодитися з думкою дослідників про те, що подібні конфлікти стали чи не головною причиною слабкої боєздатності новоствореної 30-ї гренадерської дивізії військ СС (російської №2) [10, с. 344]. Дивізію послаблювало й те, що в ній не було достатньої кількості офіцерів спеціальних та технічних служб, офіцерів – перекладачів, важкого озброєння. Наприклад, в уже згаданому 3-му батальйоні було всього 3 офіцери – інженери, 1 офіцер – зв'язковець і 3 перекладачі (при потребі до 10 на батальйон) [20, с. 312].

У серпні 1944 р. дивізію через Польщу почали перекидати на Західний фронт у Францію (Ельзас). Передислокація дивізії здійснювалася окремими підрозділами до кінця місяця, які після прибуття розмістили в районі між Бельфором, Мюльхаузенном та Діжоном: 1) штаб дивізії, адміністративні та господарські підрозділи в Маркольсхаймі; 2) 1-й гренадерський полк військ СС в Мюсігу; 3) 2-й гренадерський полк військ СС в Саазенхаймі; 4) 30-й розвідувальний батальйон військ СС в Макенхаймі; 5) 30-й артилерійський дивізіон військ СС в Хессенхаймі; 6) 654-й Східний батальйон в Бутцхаймі; 7) 30-й запасний батальйон військ СС і 30-й навчальний батальйон військ СС в Нойбрайзаху; 8) Добровольчий батальйон В. Муравйова у Страйткопфі; 9) 30-та саперна рота військ СС в Хайдельсхаймі [16, с. 269]. Перед командуванням дивізії поставили завдання боротьби із французьким партизанським рухом («макі»): 1) безпосереднє військове «умиротворення» району, очищення його від партизанів; 2) подальшу бойову підготовку особового складу дивізії. Німецьке командування усвідомлювало, що рівень підготовки солдатів та офіцерів дивізії є недостатнім і вона не може на рівних протистояти регулярним військам союзників.

Слід вказати, що проблема підготовки особового складу військ СС у цей період була прямо пов'язана із призначення влітку 1944 р. рейхсфюрера СС Г. Гімлера командувачем армії резерву. Він став відповідальним за набір, навчання і розподіл у підрозділи всіх німецьких новобранців. Тому СС отримали повний контроль над поповненням новобранцями своїх рядів. Саме у цей період було сформовано більше половини дивізій військ СС, але це призвело до різкого скорочення системи навчальних підрозділів, які входили до військ СС. Навчальні підрозділи безжалюно розформувалися Г. Гімлером, який на їхній основі формував нові дивізії СС. Як засвідчила практика, він надавав перевагу формуванню нових дивізій СС перед реорганізацією вже існуючих. Нові підрозділи новостворених дивізій СС почали формувати із інструкторів та адміністративного персоналу навчальних центрів, юнкерських і унтер – офіцерських шкіл СС. В умовах розвалу системи навчання у військах СС, а вона в роки війни була однією з найкращих серед всіх воюючих армій, Г. Гімлер відправляв на фронт слабо підготовлені підрозділи. В бойових умовах вони несли невиправдані втрати і швидко знищувалися. Нові покоління есесівців внаслідок цього не було кому навчати [17, с. 336-337].

Вересень 1944 р. для дивізії проходив у безперервних боях з французькими партизанами. Командування дивізії планувало нав'язати «макі» свою тактику, але у відповідь отримало класичну «малу війну», яка перешкоджала продовженню бойової підготовки та деморалізує впливала на особовий склад. Дослідники відзначають, що партизани атакували підрозділи дивізії де тільки могли їх застати, а солдати та офіцери весь час повинні були знаходитися у бойовій готовності [16, с. 271]. Одночасно з цим в дивізії проводилися структурні зміни: 1) 12 вересня 1944 р. було створено

Добровольчий батальйон військ СС В. Муравйова, який використовувався як підрозділ спеціального призначення; 2) 18 жовтня 1944 р. кожному гренадерському полку військ СС добавили ще по одному батальйону; 3) із існуючих батальйонів сформували два гренадерських полки СС, а з Добровольчого батальйону СС В. Муравйова та 654-го Східного батальйону – третій гренадерський полк СС. Полки дивізії та інші підрозділи отримали нову нумерацію і подвійну номенклатуру.

Нова структура дивізії стала виглядати наступним чином: 1) Штаб дивізії (Stab der Division); 2) 75-й гренадерський полк військ СС (4-й російський) – Waffen-Grenadier-Regiment der SS Nr.75 (russische Nr.4); 3) 76-й гренадерський полк військ СС (5-й російський) – Waffen-Grenadier-Regiment der SS Nr.76 (russische Nr.5); 4) 77-й гренадерський полк військ СС (6-й російський) – Waffen-Grenadier-Regiment der SS Nr.77 (russische Nr.6); 5) 30-й артилерійський полк військ СС (2-й російський) – Waffen-Artillerie-Regiment der SS Nr.30 (russische Nr.2): (штаб артилерійського полку; штабна батарея; дві батареї – 12 і 2 батареї трофейних радянських гармат; батарея реактивних установок (Nebelwerfer); 6) 30-й розвідувальний батальйон СС – SS-Aufklarung-Abteilung Nr.30: (штаб батальйону; штабний кавалерійський ескадрон; три кавалерійські ескадрони); 7) 30-та саперна рота СС – SS-Pionier-Kompanie Nr.30; 8) 30-та рота зв'язку СС – SS-Nachrichten-Kompanie Nr.30; 9) 30-й запасний батальйон СС – SS-Feldersatz-Bataillon Nr.30: (штаб батальйону; три піхотні роти; рота важкої піхотної зброї; саперна рота); 8) 30-й полк тилового забезпечення СС – SS-Nachschub-Regiment Nr.30: (велика колона 60-тонних вантажівок (Grosse Rraftwagenkolonne (mot) 60 t); 9) Адміністративна моторизована рота СС – (Werkstatt-Kampanie (mot); 10) Моторизована ремонтна рота СС (Werkstatt-Kampanie (mot); 11) Санітарна рота СС (Sanitares-Kampanie) [15, с. 112-113].

На всі вищі командні посади призначили німецьких офіцерів: Командир дивізії – оберштурмбаннфюрер СС Г. Зіглінг; Начальник штабу дивізії – гауптштурмфюрер СС Ральф; Відділ Ia – гауптштурмфюрер СС Й. Дойчбайн; Відділ Ib – штурмбаннфюрер СС Ф. Геннінгфельд; Відділ Pa – гауптштурмфюрер СС Шнайдер; Відділ PII – оберштурмфюрер СС доктор Е. Врбка; Відділ IVa – штурмбаннфюрер СС Б. Паулі; Відділ IVb – штурмбаннфюрер СС доктор Е. Віндіш; Відділ IVc – оберштурмфюрер СС доктор Хойер; Відділ V – гауптштурмфюрер СС П. Арімонт; Відділ Va – оберштурмбаннфюрер СС Нофтіц; 75-й гренадерський полк військ СС (російський №4) – командир штурмбаннфюрер СС Г. Остеррейх; 76-й гренадерський полк військ СС (російський №5) – командир штурмбаннфюрер СС Гаутц; 77-й гренадерський полк військ СС (російський №6) – командир штурмбаннфюрер СС Моха; 30-й артилерійський полк військ СС – командир гауптштурмфюрер СС Глассер; 30-й розвідувальний батальйон військ СС – командир штурмбаннфюрер СС Хофманн; 30-та саперна рота СС – гауптштурмфюрер СС Вольф; 30-та

рота зв'язку СС – гауптштурмфюрер СС Мюллер; Санітарна рота СС – гауптштурмфюрер СС доктор В. Фосгреек; Протитанкова рота СС – гауптштурмфюрер СС Е. Кірхнер; 30-й запасний батальйон СС – гауптштурмфюрер СС Біндл [10, с. 349-350].

За невеликий відрізок часу свого перебування на Західному фронті дивізія входила до складу корпусів групи армій «Г» під командуванням генерал – полковника Й. Бласковіца: 1) LXIV армійського корпусу (вересень 1944 р.); 2) LVIII танкового корпусу (жовтень 1944 р.); 3) LIII і LXIII армійських корпусів (листопад – грудень 1944 р.). Німецька група армій «Г» (1-ша і 19-та армії) діяла в секторі Луара – кордон з Іспанією – Середземноморське узбережжя – Альпи [16, с. 275-278]. Після висадки союзників група армій «Г» (9 дивізій, в тому числі 30-та гренадерська дивізія військ СС) прийняли на себе основний удар союзників. Маючи обмежені сили вони відступили через долину Рони та відійшли до Ліона [6, с. 217]. Щоб не потрапити в оточення, підрозділам дивізії з боями вдалося до кінця вересня вийти в район Кольмара (між Рейном та Вогезами). Перед дивізією 25 жовтня 1944 р. поставили завдання охороняти мости через Рейн для виходу по них із оточення військ 19-ї німецької армії. Для цього 75-й і 76-й гренадерські полки дивізії взяли під охорону міст в районі Груссенхайма та чотири мости через Рейн – канал між Маркольсхаймом і Кюнхаймом. Після цього мали підірвати мости і тим самим не допустити переправу через Рейн військ союзників. Завдяки впертій обороні полків 30-ї гренадерської дивізії військ СС союзникам 26 серпня 1944 р. не вдалося захопити мости непошкодженими [20, с. 314]. Однак в оборонних боях 75-й і 76-й полки були настільки обезкровлені, що для їх поповнення використали весь 77-й полк дивізії. Бої в листопаді 1944 р. проти 1-ї французької бронетанкової дивізії призвели до того, що дивізія практично втратила боєздатність. Тому німецьке командування відвело дивізію в тил і в грудні 1944 р. розмістило на полігоні Графенвер. Після важких боїв і дезертирства в дивізії на цей період залишилося 4 400 чоловік особового складу [9, с. 754]. Твердження про те, зазначає відомий англійський історик М. Гастінгс, що німецькі війська у Франції були знищені, стало кліше в історіографії цієї війни, але це неправда. Під час кампанії вони втратили 240 тис. вояків, були розгромлені 40 дивізій. І все – таки те, що з 19 до 31 серпня Сену змогли перетнути у східному напрямку ще 240 тис. вояків і 25 тис. машин, стало успіхом німецьких військ [7, с. 604].

Перебування 30-ї гренадерської дивізії військ СС на Західному фронті мало свої особливості. Більшість білоруських, українських, російських солдатів та офіцерів дивізії негативно сприйняли її відправлення до Франції. Вони, перш за все, прагнули боротися проти більшовиків і хотіли залишитися на своїй Батьківщині. Це впливало як на дисципліну, так і моральний стан солдатів та офіцерів. Ще на стадії бойової підготовки особового складу дивізії у Польщі солдати 2-го і 1-го батальйонів двох гренадерського полків вчинили бунт та вбили кількох німців. Командування дивізії безжально

розстріляло організаторів бунту і розпустило 2-й батальйон 1-го полку [20, с. 315]. Командир дивізії оберштурмбанфюрер СС Г. Зіглінг відправив велику частину «неблагонадійних» 2 300 чоловік в будівельні частини на лінію Зігфріда. Випадки дезертирства мали місце у всіх підрозділах. Через це командування дивізії навіть хотіло у серпні 1944 р. розформувати 4-й полк [16, с. 264-265]. У Франції найбільш незадоволені солдати і офіцери дивізії почали налагоджувати зв'язки із французькими партизанами та переходити на їхню сторону, добровільно здаватися у полон військам союзників. Подібні випадки мали місце в дивізії до кінця грудня 1944 р. Саме тоді здався у полон американцям білоруський батальйон (75 вояків) на чолі із своїм командиром ваффен – оберштурмфюрером СС Г. Зибайло [23, с. 231-232]. В ніч з 26 на 27 серпня 1944 р. на сторону французьких партизанів перейшов весь 2-й батальйон 76-го гренадерського полку СС (українські 62-й і 63-й батальйони «шума»). Однак найбільшим ударом для командира дивізії Г. Зіглінга стала зрада його найближчого радника ваффен – штурмбанфюрера СС В. Муравйова, який разом із своїм батальйоном перейшов на сторону союзників під час боїв під Мюльхаузенем [20, с. 315].

Проаналізувавши стан справ в дивізії, Головне управління СС вирішило 11 січня 1945 р. розформувати 30-ту гренадерську дивізію військ СС (російську №1), а її особовий склад передати в інші частини СС [11, с. 254]. Солдати і офіцери дивізії були передані: 1) у 25-ту гренадерську дивізію військ СС (угорську №1) – (25. Waffen-Grenadier-Division der SS (ungarische Nr.1) і 38-му моторизовану дивізію СС «Нібелунги» – (38. Pancer-Grenadier-Division SS «Nibelungen») передано кадровий склад німецьких офіцерів та унтер – офіцерів; 2) у 600-ту дивізію Вермахту (1-шу піхотну дивізію ЗС КВНР (КОНР) передано всіх російських солдатів та офіцерів [25, с. 134, 146-147]. Білоруські військовослужбовці дивізії, які залишилися, стали основою для формування Гренадерської бригади військ СС (1-ї білоруської) – (Waffen-Grenadier-Brigade der SS (weissruthenische Nr.1), а з 9 березня 1945 р. 30-ї гренадерської дивізії військ СС (білоруської №1) – (30. Waffen-Grenadier-Division der SS (weissruthenische Nr.1) [21, с. 239].

Список використаних джерел

1. Армстронг Дж., 2007. 'Советские партизаны. Легенда и действительность. 1941-1944 / Дж. Армстронг; пер. с англ.', М.: ЗАО Центрполиграф, 493 с.
2. Бишоп К., 2006. 'Иностранные дивизии III Рейха. Иностранные добровольцы в войсках СС 1940-1945 / К. Бишоп; пер. с англ.', М.: Эксмо, 192 с.
3. Боляновський А.В., 2013. 'Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939 – 1945 рр.) / А. В. Боляновський', Львів: Видавництво Львівської політехніки, 880 с.
4. Боляновський А., 2003. 'Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939 – 1945) / А. Боляновський', – Львів: «Місіонер», 686 с.
5. Бухнер А., 2013. 'Восточный фронт. Черкаскы. Тернополь. Витебск. Крым. Бобруйск. Броды. Ясы. Кишинев. 1944 / А. Бухнер; пер. с англ.', М.: ЗАО Центрполиграф, 365 с.

6. Вестфаль З., 2007. 'Германская армия на Западном фронте. Воспоминания начальника Генерального штаба. 1939 – 1945 / З. Вестфаль; пер. с англ.', М.: ЗАО Центрполиграф, 271 с.

7. Гейстингс М., 2019. 'І розверзлося пекло... Світ у війні 1939 – 1945 / М. Гейстингс; пер. з англ.', Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 752 с.

8. Гетьманчук М. П., 2019. 'Обзорные та бойова техника войск СС нацистской Германии периода Второй мировой войны (1939 – 1945) // «Гілея»: науковий вісник. Історичні науки», К., Вип. 149, 32 – 36.

9. Дробязко С. И., Романько О. В., Семенов К. К., 2009. 'Иностранные формирования Третьего рейха / С. И. Дробязко, О. В. Романько, К. К. Семенов'. М.: АСТ: Астрель, 845 с.

10. Жуков Д. А., 2013. 'Русские эсесовцы / Д. А. Жуков, И. И. Ковтун'. М.: Вече, 416 с.

11. Залеский К. А., 2009. 'Войска СС. Военная элита Третьего Рейха / К. А. Залеский', М.: Яуза – пресс, 336 с.

12. Залеский К., 2005. 'СС. Охранные отряды НСДАП / К. Залеский', М.: Яуза; Эксмо, 656 с.

13. Земке Э., 2010. 'От Сталинграда до Берлина. Операции советских войск и вермахта. 1942 – 1945 / Э. Земке; пер. с англ.', М.: ЗАО Центрполиграф, 604 с.

14. Клименко О. О., 2012. 'Українці в поліції в рейхскомісаріаті «Україна»: німецький окупаційний режим на Кременеччині у 1941 – 1944 рр. / О. Клименко, С. Ткачов', Харків: Ранок НП, 272 с.

15. Michaelis R., 2006. 'Russen in der Waffen – SS. 29. Waffen – Grenadier – Division der SS «RONA» (russische Nr. 1). 30. Waffen – Grenadier – Division der SS (russische Nr. 2). SS – Verband «Drushina»', Dresden: Winkelried Verlag, 130 p.

16. Munoz A., 1991. 'Forgotten Legions: Obscure Combat Formations of the Waffen – SS', Boulder: Paladin Press, 405 p.

17. Рипли Т., 2010. 'История войск СС. 1925 – 1945 / Т. Рипли; пер. с англ. – М.: ЗАО Центрполиграф, 351 с.

18. Романько О. В., 2008. 'Коричневые тени в Польше. Белоруссия 1941 – 1944 / О. В. Романько', – М.: Вече, 432 с.

19. Романько О. В., 2006. 'Советский легион Гитлера. Граждане СССР в рядах вермахта и СС / О. В. Романько', М.: Издатель Быстров, 640 с.

20. Романько О., 2007. '30-я гренадерская дивизия войск СС (к истории иностранных формирований в составе германских вооруженных сил) // Сторінки воєнної історії: Збірник наукових статей', К.: Інститут історії України НАН України, Вип. 11, 309 – 319.

21. Семенов К., 2009. 'Войска СС. История, структура, боевое применение / К. Семенов', М.: Яуза – пресс, 432 с.

22. Уиндрю М., 2004. 'Охранные отряды НСДАП. Войска СС / М. Уиндрю; пер. с англ.', М.: ООО «АСТ»: ООО «Астрель», 64 с.

23. Хастингс М., 1989. 'Операция «Overlord». Как был открыт второй фронт / М. Хастингс; пер. с англ.', М.: Прогресс, 471 с.

24. Шпейдель Г., 2004. 'Вторжение 1944 года. Высадка союзников в Нормандии глазами генерала Третьего рейха / Г. Шпейдель; пер. с англ.', М.: ЗАО Центрполиграф, 206 с.

25. Шунков В. Н., 2003. 'Солдаты разрушения: Организация, подготовка и униформа ваффен СС / В. Н. Шунков', Мн.: Харвест, 336 с.

References

1. Armstrong D., 2007. 'Sovietskie partizany. Legenda i diejstvitel'nost' 1941 – 1944 (Soviet partisans. Legend and the world is reality)', М.: ЗАО Центрполиграф, 493 с.

2. Bishop K., 2006. 'Inostrannye diviziony III Rejcha. Inostrannye dobrovolcy v vojskach SS 1940 – 1945 (Hitler's Foreign Divisions: Foreign Volunteers in the Waffen SS 1940 – 1945)', М.: Эксмо, 192 с.

3. Bolianovskij A. W., 2013. 'Inozemni vijskovi formuvannja u Zbrojnych sylach Nimeczyny (1939 – 1945) (Foreign military formations in the German Armed Forces (1939 – 1945)', Lviv: Wydavnictvo Lvivskoji Politechniky, 880 s.

4. Bolianovskij A., 2003. 'Ukrainski vijskovi formuvannja v zbrojnych sylach Nimeczyny (1939 – 1945) (Ukrainian military formations in the German armed forces (1939 – 1945)', Lviv: «Misioner», 686 s.

5. Buchner A., 2013. 'Vostocnyj front. Czerkasy, Ternopol. Krym. Witebsk. Bobrujsk. Brody. Jassy. Kichiniev. 1944 (Ostfront. Tscherkassy. Tarnopol. Krim. Witebsk. Bobruisk. Brody. Jassy. Kischinev. 1944)', М.: ЗАО Центрполиграф, 365 с.

6. Westfal Z., 2007. 'Giermanskaja armija na Zapadnom fronte. Wospominanija naczalnika Generalnogo shtaba. 1939 – 1945 (The Germany Army in the West. Memoir's Chief of General Staff)', М.: ЗАО Центрполиграф, 271 с.

7. Hejstings M., 2019. 'І розверзлося пекло... Світ у війні 1939 – 1945 (All hell Let Loose: The World at War 1939 – 1945)', Charkiv: Knyzkovij klub «Klub Simejnoho Dozwillia», 752 с.

8. Hetmanchuk M. P., 2019. 'Ozbrojenja ta bojova tehnika wjask SS nacystskoj Nimeczyny periodu Druhoji switovoi wjny (1939 – 1945) (Armament and military equipment the troops SS of nazi Germany of period of Second World war)', // «Hileja»: naukovyj wisnyk. Istoryczni nauky, K., 2019., Wyp. 149, 32 – 36.

9. Drobiazko S. I., Romanko O. W., Semenov K. K., 2009. 'Inostrannye formirovanija Tretjegho Rejcha (Foreign Formations of the Third Reich)', М.: АСТ: Астрель, 845 с.

10. Zukov D. A., Kovtun I. I., 2013. 'Russkije esesovcy (Russian SS)', М.: Vecze, 416 с.

11. Zaleskij K. A., 2009. 'Wojska SS. Wojennaja elita Tretjegho Rejcha (SS Troops. The military elite of the Third Reich)', М.: Jauza – press, 336 с.

12. Zaleskij K. A., 2005. 'SS. Ochrannyje otriady NSDAP (SS. NSDAP Guard detachments)', М.: Jauza, Eksmo, 656 с.

13. Zemke E., 2010. 'От Сталинграда до Берлина. Операции советских войск I Wermachta. 1942 – 1945 (Stalingrad to Berlin. The world Operations Soviet troops and the Wermacht 1942 – 1945)', М.: ЗАО Центрполиграф, 604 с.

14. Klymenko O., Tkaczov S., 2012. 'Українці в поліції в рейхскомісаріаті «Україна»: німецький окупаційний режим на Кременеччині у 1941 – 1944 рр. (Ukrainians in a police in Reichskommissariat «Ukraine»: the German of occupation mode on Kremenech region)', Charkiv: Ranok NP, 272 с.

15. Michaelis R., 2006. 'Russian SS troops. 29. Waffen Grenadier Division of the SS «RONA» (Russian Nr. 1). 30. Waffen Grenadier Division of the SS (Russian Nr. 2). SS «Drushina» Association', Dresden: Winkelried Verlag, 130 p.

16. Munoz A., 1991. 'Forgotten Legions: Obscure Combat Formations of the Waffen – SS', Doulder: Paladin Press, 405 p.

17. Rippl T., 2010. 'Istorija vojsk SS. 1925 – 1945 (The History of the SS troops. 1925 – 1945)', М.: ЗАО Центрполиграф, 351 с.

18. Romanko O. W., 2008. 'Koricznjevyje tieni v Poliesie. Belorussija 1941 – 1944 (Brown shadows are in Polesye. Belorussia 1944)', М.: Vecze, 432 с.

19. Romanko O. W., 2006. 'Sovietskij legion Hitlera. Grahdanie SSSR w riadach wermachta i SS (Soviet legion of Hitler. Citizens of the USSR in rows of Wehrmacht and SS)', М.: Izdatiel Bystrov, 640 с.

20. Romanko O. W., 2007. '30-ja grenadierskaja divizija vojsk SS (k istorii inostrannyh formirovanij v sostavie germanskich woorozonnyh sil (30 Grenadier Division of the SS troops (to history of the foreign forming in composition the German armed forces)', // Storinky vojennoji istoriji Ukrainy: Zbirnyk naukovykh prac, K., Instytut istoriji Ukrainy NAN Ukrainy, Wyp. 11, 309 – 319.

21. Semenov K., 2009. 'Wojska SS. Istorija, struktura, bojevoje primienjenje (SS Troops. History, structure, military use)', М.: Jauza – press, 432 с.

22. Uindrou M., 2004. 'Ochrannyje otriady NSDAP. Wojska SS (NSDAP Guard detachments. SS Troops)', М.: АСТ: Астрель, 64 с.

23. Chastings M., 1989. 'Operacija «Overlord». Kak byl otkryt vtoroj front (Operation «Overlord». As the second front was open)', М.: Progress, 471 с.

24. Scheidel H., 2004. 'Wtorzenije 1944. Wysadka sojuznikov w Normandii glazami generala Tretjegho rejcha (Invasion 1944. Landing of allies in Normandy by the eyes of general of the Third reich)', М.: ЗАО Центрполиграф, 206 с.

25. Schunkov W. N., 2003. 'Soldaty razruchenija: Organizacija, podgotovka, woorozenije i uniforma waffen SS (Soldiers of destruction: Organization, training, weapons and uniforms of the SS waffen)', Мн.: Charwest, 336 с.